

Kazakistan'da Dini Durum Üzerine Değerlendirmeler

Yunus Emre Tansü¹

Mustafa Doğukan Berk²

Özet

Orta Asya tarih boyunca tüm büyük medeniyetlerin hedef noktası olmuş ve bu topraklarda yüzyıllar boyunca çok kudretli devletler kurulmuştur. Şüphesiz burada kurulan devletlerin en büyükleri Türkler tarafından kurulmuş ve bu devletler zamanla dış etmenlerden ve iç siyasi olaylardan etkilenecek yıkılmış olsa da tekrardan bir araya gelerek yine bir otorite kurmayı başarmıştır. Şüphesiz bu devletlerin en önemlilerinden biri de Kazakistan'dır. Kazakistan, gerek sahip olduğu yer altı kaynakları gerekse de coğrafi konumu bakımından bölgede en etkin güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Türklerin bölgede güç kaybetmesi ile birlikte bölgede Çin ve Rusya hakimiyeti uzun dönem varlığını devam ettirmiştir. Özellikle, Çarlık ve Sovyet yönetimi dönemlerinde Rusya bölgenin hamisi durumuna gelmiştir. IX ve X. Yüzyıllar süresince bölgede İslamiyet yayılmaya başlamış aynı zamanda da eski din olan Gök Tanrı inancı devam ettirilmiştir. Rusya'nın bölgeye hâkim olmaya başlamasından sonra uyguladığı politikalar neticesinde bazı topluluklar Hristiyanlığı kabul etmiştir. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra ise dini faaliyetler özgürleşmiş, İslamiyet halk tarafından daha rahat ve yaygın bir biçimde benimsenmeye başlanmıştır.

Giriş

Kazak kelimesinin manası hür, cengâver, başıboş, mert erkek olarak karşımıza çıkmaktadır. Orta Asya toplulukları arasında kendi başına buyruk, bir kavim olarak nitelendirilir (Kudaıbergenov, 2019, s.3). Kazakların, tarih sahnesinde boy göstermeleri hem siyasi hem de idari olarak bağımsız bir

1 Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, ytansu@gmail.com, 0000-0002-6183-5306.

2 Yüksek Lisans Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi, dogukanmsn0@gmail.com, 0009-0000-9837-7137.

devlet olmaları 15. Yüzyıl'ın sonlarına doğru gerçekleşmiştir (Beylur, 2019, s.100). Kazakların soyunun Sakalar, Hunlar ve Göktürklere dayandığına dair görüşler mevcuttur. Bu görüşler ışığında Kazakların en eski kadim Türk topluluklarından olduğu da bilinmektedir (Hizmetli, 2011, s.26). Kazakistan Cumhuriyeti günümüz sınırları Türklerin ana yurdu olan Orta Asya'dan başlarken doğu Avrupa'nın en uç noktasında sonlanmaktadır. En eski Kazak Hanlığı ile bugünkü toprakları kıyaslarsak, Kazakların hep aynı bölgede yaşadığını görebiliriz. Timur'un Toktamış'ı yenilgiye uğratmasından sonra zayıflayan ve çöküş sürecine giren Altın Orda Devleti'nin baskısından kurtulan Ruslar 1552 yılında Kazan Hanlığını 1556 yılında Astrahan Hanlığını ele geçirmiştir. Kazak toplulukları ise 1569'da Nogayları bertaraf etmiştir. Bu oluşan yeni sınırlar Ruslar ve Kazaklar arasında ileride yaşanacak sorunlara zemin hazırlamıştır (Çağlar, 2018, s.72).16. yüzyıla gelindiğinde kuzeydeki Moskova Knezliği III. İvan yönetiminden itibaren her geçen gün güçlenerek, 1700 yılına kadar önce Kazan Hanlığını ardından Astrahan Hanlığını daha sonra Sibir Hanlığını işgal ederek Kazak Hanlığı sınırlarına kadar dayandı, genişleme ve ilerleme sonucunda ülke Moskova Knezliğinden Rus Çarlığına dönüştü. 18. yüzyılın başlarında Kazak Hanlığı ekonomik anlamda tarihinin en güçlü dönemindeydi. Hem doğudaki Oyratlara karşı sınıf çatışmalarından hem de Ruslara karşı düzenlediği akınlardan elde edilen ganimetle Hanlığının kasasını doldurmuşlardır. Bu akınlardan oldukça bıkan Ruslar, Kazak akınlarını önlemek amacıyla sınıra elli civarı kale inşa ettirirken bu hamle oldukça başarılı oldu. Kazak akınlarının önlenmesi sayesinde Ruslar, Orta Asya'daki etkilerini arttırırken bu sefer saldıran taraf kendileri oldu. Ancak Kazak topraklarını işgal girişimi ilk seferinde başarısızlıkla sonuçlandı. Askeri yolla başarı kazanamayacaklarını anlayan Ruslar yöntem değiştirerek bölgede yaşayan Rus kökenli vatandaşları sayesinde ülke içinde etkili olmaya başladı. Bunun yanında Oyratlar kışkırtılarak Kazaklara karşı doğudan bir cephe açılması sağlandı. 1723 yılında Kazakların Ruslar ile oyalanması fırsat bilen Oyratlar, Güney Kazakistan'a girerek tüm köyleri yakarak yağmaladılar. Bu istila nedeniyle güneydeki Kazak halkı kuzeye doğru göç etmeye başlarken, göç sırasında yaşanan ağır şartlar nedeniyle çok sayıda Kazak hayatını kaybetti, yine bu saldırılarda Kazakların geçim kaynağı olan hayvan sürüleri ya telef oldu ya da Oyratlar tarafından ele geçirildi. Bu büyük felaket Kazak Kağanlığının zayıflamasına neden olurken Hanlık yavaş yavaş bölünmeye başladı.

1730 yılında Hanlığın lideri Bolat Han öldü yerine oğlu Ebü'l Mehmed geçti. Ancak buna itiraz eden Ebü'l Kayır Han, Hanlığın kendisine verilmesini teklif etti. Han sülalesinin ileri gelenlerini yaptığı görüşmelerden sonuç çıkmayınca Kazak Hanlığı üç parçaya bölündü. Bu parçaların her

birine Cüz denilirken artık ÷lke Kazak Hanlığı olarak değil kazak Cüzlüğü olarak anılmaya başlandı. Hanlığın en batısındaki küçük Cüz 1731 yılında kendi isteğiyle Rus Çarlığının himayesine girdi, orta cüz ve büyük cüz ayrı ayrı Hanlıklar olarak yollarına devam ederken orta cüz batıdan Rus saldırılarına doğudan ise bölgede etkili olmaya başlayan Çin'in saldırılarına maruz kalmaktaydı. İlk yıllarda bu saldırılara karşı başarılı savunma yapsalar 'da 1788 yılında Rusların Orta Asya'da etkisini artmasıyla Rus idaresine girmekten kaçamadılar. Artık Kazak Hanlığından geriye sadece büyük Cüz kalmıştı. 19'uncu yüzyılın başlarında büyük Cüz, Rus etkisinden kurtulmak için Cin'e sığındı, ancak Orta Asya'nın tek hâkimi olmayı kafasına koyan Rus İmparatorluğu 1854 yılında büyük Cüz'ü de hakimiyeti altına almayı başardı. Böylece 1465 yılında bağımsız bir Hanlık olan Kazaklar 389 yıl sonra 1854 yılında bu bağımsızlıklarını kaybettiler.

1917 yılına kadar Rus İmparatorluğu hâkimiyetinde yaşadıktan sonra Kasım 1917'de Merkezi hükümetin düşmesi ile Alaş otonomu kuruldu. Rus iç savaşı boyunca ayakta kalmayı başaran otonom 1920'de Kızıl Ordu'nun işgal etmesiyle Sovyetler Birliği'nin hâkimiyeti altına girdiler. Beş yıl sonra Kazak Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ismiyle özel statü kazansalar da 1936 yılında bu özelliklerini tekrar kaybettiler. Kazakistan Sovyetler Birliği döneminde petrolün dünya sahnesine çıkmasıyla Ruslar için vazgeçilmez bir toprak olarak görölmeye başlandı. Sahip olduğu doğal gaz ve petrol rezervleri sayesinde Sovyet ekonomisine en çok katkı sağlayan devlet olan Kazakistan aynı zamanda Sovyetlerin uzay teknolojisine de ev sahipliği yapmaktaydı. Tarihler bin 1991 yılını gösterdiğinde Sovyetler Birliği'nin çökmesi ve Birliği oluşturan devletlerin bağımsızlıklarını ilan etmeleriyle Kazaklar Kazakistan Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan ettiler (Hizmetli,2011, ss.24-41).

Bu çalışmada Orta Asya'nın demografik, ekonomik, siyasi, dini olarak en güçlü ve stratejik yaşadığu mücadeleler ve büyüme sürecini gerek Türk toplulukları gerek Çin gerekse de Ruslarla giriştiği mücadeleleri, bu mücadeleler neticesinde yaşamış olduğu etkileşim ve değişimlerin dahilinde özellikle dini alanda yaşanan gelişmeleri değerli kaynaklar ışığında incelemeye çalışacağız.

1. Kazakların Dini Yapısı ve Sovyetler Döneminde Kazakistan'da Dini Durum

Orta Asya, tarihte görölmüş en kudretli devletlerin ortaya çıktığı, en kıymetli medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan, büyük imparatorlukların birbirleri ile sürekli mücadele içinde olduğu büyük bir coğrafyadır (Ağır ve Arpacı, 2019, s.1028)

İslam dininin Kazaklar üzerindeki rolü her açıdan önem arz etmektedir. Orta Asya coğrafyasında İslam, her dönemde varlığını sürdürmüştür, bu varlığının izlerini kültürel, sosyal, günlük hayatta hissettirmiştir. Bağımsızlık sonrası günlük yaşamda görülen dini canlanma ve artan din eğitimine talep bu durumun net bir göstergesidir (Erpay vd., 2020, s.53).

Sovyet otoritesi altında Kazakistan'da ekonomik alanında, eski Türk topluluklarında olduğu gibi tarım ve hayvancılık ön planda iken idari yapıda da köy, boy, köy cemaatleri biçiminde ortaya çıkan bir yapılanma bulunmaktadır. Bu durumu önemli kılan mesele ise bu biçimde ekonomik-idari teşkilatlanmayı genel olarak İslami ideoloji ile benimsenmesidir. Kısacası bağımsızlıktan önceki dönemde Kazakistan'da İslam dini baskın olarak bulunmaktaydı (Çağlar, 2018, s.768).1917 Bolşevik ihtilali ile birlikte yıkılan Çarlık rejiminden sonra 1922 yılında Rusya'da Sovyetler Birliği kurulmuştur. Kurulan bu Sovyet rejimine göre komünizme ulaşmak için geçirilen süreç ve eğitim alanında yapılan gelişmelerle de inanç sistemi üzerinde en etkin düzenlemeler yapılacaktı. Bu yeni rejime göre din, devrimin getirdikleri karşısında büyük bir engel teşkil etmesinin yanı sıra devrimci güçlere bağlılığı ve sadakati de zedeliyordu. Aynı zamanda çeşitli etnik grupları etkisiz alarak, kendi düşünce sistemini öğretmeyi de amaç edinen Sovyet rejiminin dine bakışı ülke sınırları içerisinde bulunan Müslüman toplumu olumsuz yönde etkilediği de tartışma konusudur (Yrysbayev, 2021, s.24).

Çarlık rejiminin Müslümanlara uyguladığı kontrolü sonlandırmak ve onlara daha serbest bir yaşam vadi sunan Sovyetlerin bu tavrı 1917'deki devrime kadar sürmüştür. Sovyet yönetimi zamanında dine karşı ortaya konan otoriter uygulamalar neticesinde ülkede dini eğitimler ve faaliyetler kısıtlandı, yapılan faaliyetler de gizlice yürütülmeye başlanmıştır. (Musahan, 2015, s.228-229). Tüm eğitim düzeyinde işlenen derslerde dine karşı propaganda içeren konular anlatılmaya başlandı, ilerleyen süreçte ise müfredattan dini temelli derslerin okutulması özel yasakla kararlaştırıldı. İbadethaneler kullanıma kapatıldı (Yrysbayev,2021, s.12). Sovyet yönetiminin Müslümanlar ve diğer dinler üzerindeki politikalarını aşamalı olarak gerçekleştirmiştir (Musahan, 2015, s.229).

Ruslar, Kazaklar üzerinde hâkimiyetlerini sağladıktan sonra faaliyete geçirdikleri okullar vasıtası ile Kazakların aslında Müslümanlığı hiç benimsemediği ve asıl dinlerinin farklı olduğunu söyleyen doğruluğu gerçek olmayan bilgiler vermeye başlamışlardır. Sovyetlerin bu faaliyetleri sonrası toplum içinde dine karşı olan ve "elit" olarak adlandırılan bir grup ortaya çıkmıştır (Beylur, 2019, s.111). Sovyet ideolojisinin halkı dinden

ve dini faaliyetlerden soyutlaması ile özellikle eğitim alanında yeni nesilleri ateizme yönelten birçok propaganda faaliyeti yürütülmüş, okullardaki ders kitaplarının çoğunda ateizme ve Sovyet rejiminin haklılığına vurgular yapılmıştır. Ders kitaplarındaki dini öğeler olabildiğinde sadeleştirilmiş hatta dini bütün olgular çıkarılmıştır (Yaman, 2015, s.683).

Sovyetlerin, Müslümanları kontrol altına almak için uyguladığı diğer bir politika ise halk ve devlet tarafından kullanılan alfabeyi öne Latince daha sonra ise Kiril alfabesine çevirerek halkın okuma yazma oranını düşürüp, geçmişlerini unutturmaya ve bilinmezliğe sürüklenme yoluna götürmek olmuştur. İslam dininin öğretilmesi ve kuranın okunmasında kullanılan Arapçayı kaldırarak önce Latince ve daha sonra ise Kiril alfabesini getiren Sovyet yöneyimi bu adımı ile birlikte İslami eğitimin nerdeyse ortadan kaldırılmasını sağlamış oldu. Üç farklı dil ve alfabe öğrenen dönemin kuşağı arasında hem kültürel hem de yazılı anlamda bir kopukluk meydana geldi (Musahan,2015, s.230).

Avrupa'da ortaya çıkan Sanayi İnkılabı ile birlikte sanayisi gelişen devletlerin hammadde olan ihtiyacı artmış ve bu devletler ürünlerini satabilmek için pazar arayışına girişmişlerdir. Bu durum bölgedeki etkin güç olarak bulunan devletlerin birbirleriyle mücadele etmesine sebebiyet vermiştir. İleride bu durum I. Dünya Savaşının çıkmasına sebep olacaktır. Dönemin en güçlü devletlerinden olan Çarlık Rusya Petro ve Katerina dönemleri ile birlikte Avrupa'daki yarışa katılmış siyasi, askeri ve iktisadi alanlarda varlığını göstermeye başlamıştır. Rusların yüzyıllardır amacı olan sıcak denizlere inerek ticaretin hâkimi konumuna gelme çabaları 19. ve 20.yüzyıllar boyunca üst noktasına ulaşmıştır. 1914 senesinde patlak veren I. Dünya Savaşı ile Çarlık Rusya için yıllardır üzerinde çalışmalar yaptığı planlarını uygulamak adına müthiş bir fırsat oluşturmaktaydı. Savaşın ilerleyen dönemlerinde özellikle Osmanlı devletinin Çanakkale müdafaası neticesi ile ikmal ve lojistiği kesilen Rusya zor duruma düşmüş ve ülke içerisinde muhalif kesimler güç sahibi olmaya başlamıştır. Vladimir İlyiç Lenin liderliğinde örgütlenen işçi sınıfının yapmış olduğu çeşitli protestolar ve mitingler neticesinde Çarlık yönetimini iyice zayıflamış ve ihtilalin fitilini ateşlemişlerdir.

1917 senesine gelindiğinde I. Dünya Savaşı halen devam ederken, Çarlık Rusya'da yaşanan Ekim Devrimi ile birlikte Romanov hanedanı devrilererek yerine Lenin önderliğinde Bolşevik Parti başa gelmiş ve 30 Aralık 1922 tarihinde Resmi olarak Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği kurulmuştur. Sovyetler birliğinin kurulması ile birlikte Rusya'da komünist, ateist politikalar son derece bağlayıcı bir biçimde uygulanmaya başlamıştır (Hudaynazarov,2006, ss.4-6).

2. Sovyetler Sonrası Kazakistan'da Dini Durum

19. yüzyılın ilk yarısından itibaren Rusların egemenlik sahası içerisine giren Türkistan coğrafyası, idari bölümlere ayrıldığı Sovyet yönetimi altında hem siyasi, askeri hem de kültürel anlamda asimilasyona uğramış, bu coğrafyada bulunan devletler pek çok farklı anlamda sınırlamalara maruz kalmıştır. Bunlardan biri ve belki de en önemlisi de dini anlamda yaşananlardır. Rusların İslam dinine olan tutumu, sosyolojik anlamda Müslümanların Ortodoks halk içinde ikincil unsur olarak sayılmalarını beraberinde getirmiştir. Fakat “dini milliyetçilik” kavramı ve Sovyet yönetimi altında iken temkinli yaklaşılan “Müslüman” kimliği, 1991 yılında gelen bağımsızlıkla beraber yeni bir millet inşa etme sürecinde belirleyici unsurlardan biri olmuş ve Müslümanlık vurgusunu temel alan bu yeni kimlik ile gelecek yıllarda da artarak devam edecek “öze dönüş” hareketi başlamıştır. Bu hareket her bölgede aynı etkiyi göstermemiş, nüfusunun %25'i Ruslardan oluşan Kazakistan'da farklı dinlerle olan etkileşim ve laik politikaların getirdiği ılımlı tutumla birlikte Müslüman kimliği daha esnek bir hale getirilmiştir (Ağır ve Arpacı, 2019, s.1027).

Kazakistan'da bağımsızlık sonrası dini kuruluş ve örgütlenmede hızlı ve etkili gelişmeler olmuştur. Kazak toplumunun geneli İslam dinine bağlı bulunmakla beraber mezhep olarak Sünnilik ve Hanefi mezhebinin çevresi etrafında dini etkileşimlerini yaşamışlardır (Sandybayev,2014, s.215). Kazakistan'ın İslamiyet'e olan bakış açısı gelenekselciliğe dayalı Hanefi-Maturidi mezhebiyle bağdaştırılır. Çarlık Rusya döneminde hükümetin halka yönelik uyguladığı Hristiyanlaştırma politikaları Sovyet Rusya döneminde de hız kesmeden devam etmiş, bu dönemde halk, ateizme ısındırılmaya çalışılmış ve bu bağlamda politikalar izlenmiştir. Devletin uygulamaya koyduğu tüm bu politikalara rağmen İslam dininin ülkede etkisinin ortadan kaldırılmaya çalışılması bir sonuç vermemiş ve bağımsızlık öncesi dönemde Kazakistan'da İslamiyet varlığını ve baskınlığını devam ettirmiştir (Çağlar, 2018, s.77).

1991 yılında Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından kurulan bağımsız cumhuriyetlerin yönetimlerinin dine karşı ola bakışlarında ilk başlarda çekingen bir tavır takındıkları gözlemlenmektedir. Bu durumun asıl nedeni ise yıllardır kontrol altında tutulan dini faaliyetlerin serbest bırakılması ile dine sağlanacak olan özgürlük ortamının aşırı şekilde yaşanarak yerelde kurulan yönetimlere ve hatta devlete karşı dahi sorunlar yaratacağı endişesidir (Yaman, 2008, s.63). Rusların hakimiyeti altında yürütülen dini faaliyetler bağımsızlıktan sonraki dönemde İslami merkezde bir etkiye girmiştir. Bağımsızlık öncesi dönemde farklı inançlar da bulunsa da

Ruslar hem arlık döneminde hem de Sovyetler birliği döneminde kendileri için en tehlikeli gördükleri İslamiyet'i hedef olarak görmüş ve sindirmeye çalışmışlardır. Çarlık döneminde Rusya'da yaygın olan din Hristiyanlığın Ortodoks mezhebi iken, 1917 Bolşevik İhtilali ile birlikte Kazakistan ve tüm Sovyetler Birliği topraklarında dine karşı agresif bir tutum ve ateist politikalar hâkim olmuştur. Sovyetler Birliği içerisinde yer alan Kazakistan toplumu da bu politikalar neticesinde toplu olarak olmasa da kısmi olarak ateizme yönelmiş ve geri kalan kesim tarafından dini faaliyetler gizli olarak yapılmaya çalışılmıştır. Kazakistan bağımsızlığını kazanmadan önce ülkede pek çok farklı dini görüş bulunuyordu fakat Ruslar kendileri için bir tehdit unsuru olarak gördükleri ve ileriki yıllarda kendilerine tehlike arz edebilecek İslam dinini hedef almışlar ve bu yönde politikalar ortaya koymuşlardı.

İşte bütün bu politikalarda bağımsızlık sonrası dönemde devletin dini temellere oturmasını sağlamış ve Kazakistan'da İslamiyet merkezli bir devlet anlayışı ortaya koyulmuştur. Böylece halk, ulusal değerlere önem vermeye başlamış ve Kazakistan'da medrese, cami, külliye inşa faaliyetlerine girişilmiş, İslami kurallar önemsenmeye ve uygulanmaya başlanmıştır. Ayrıca bütün bunların yanında Rusların İslamiyet'e karşı olan politikaları sonrası Kazakistan halkı, İslam dinine daha bilinçli şekilde bağlanmış ve Kazakistan'da ilahiyat fakülteleri açılarak tasavvufi öğreti ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Bağımsızlığın ardından Kazakistan toplumunda İslamiyet dini devletin ve milletin ortak bir paydada bütünleştirici bir şekilde kaynaşmasını sağlayan ahlaki değerlerin önemli bir parçası olarak görülmektedir. Toplum bu milli benlikle cami ve medreselerin inşası ve tadilatına yönelmiş ve İslami kuralların uygulanması hızla artmıştır. Bu durum ile beraber Rus hegemonyası, bağımsızlık sonrası dönemde Kazakistan'da İslamiyet'in daha ateşli bir şekilde uygulanmasını oluşturmuştur. Kazakistan'da Türkiye örneğinden hareketle ilahiyat fakülteleri kurulmuş, tasavvufi eğitimler öne çıkarılmış ve Yesevi Tanu (Yesevilik Bilgisi) adıyla bir ders, temel dersler arasına konularak Yesevilik Kazakistan'da gündeme taşınmıştır. Sonuç olarak Kazakistan'da İslami ideoloji, ulus inşa sürecinin kıymetli bir aracı olmuş ve küreselleşmenin de bir unsuru olarak kullanılmıştır (ağlar, 2018, s.77).

1991 senesinde bağımsızlığına kavuşan Kazakistan topraklarında 68 cami bulunmaktaydı. Bu camilerden bazıları Sovyetler döneminde Rusya tarafından ahır, depo, ambar gibi âtil faaliyetlerde kullanılmaktaydı (Yrysbayev, 2021, s.16). Kazakistan Devleti, bağımsızlıktan ve cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte Sovyetler zamanındaki tüm denetimlerden kurtulduktan sonra, dini yönden halka çok geniş ayrıcalıklar tanınarak yurtdışından ülkeye gelen sosyal ve dini teşkilatlara kapılarını açtı. Bu sosyal kurumlar ve vakıflar aracılığı ile Sovyetler döneminde yıkılan ve faal olarak kullanıma kapatılan

camiler tekrar canlandırılmaya çalışılmış, bunlara ek yeni cami ve dini eğitim veren kurumlar kurulmaya başlanmıştır (Yrysbayev, 2021, s.1).

Sonuç

Orta Asya toprakları tarih boyunca Çin, Rusya gibi dünyada hâkim iki büyük güç tarafından etki altına alınmış, yer altı ve yer üstü kaynaklar yönünden zengin ve jeopolitik açıdan zengin bir bölge olması suretiyle tarih süresince güçlü devletlerin çıkar mücadelelerinin etkin bir biçimde yaşandığı bir saha konumunda olmuştur.

Kazakistan tarih sahnesine Altınorda Devleti'nin güç kaybetmesi ile birlikte müstakil bir Hanlık olarak çıkmıştır. Kazakistan kuruluşu ile birlikte Rus Knezlikleri ile özellikle de Moskova Knezliği ile önemli siyasi mücadeleler yaşamış bu mücadeleler kimi zaman lehine kimi zamansa aleyhine sonuçlanmıştır. En başından beri atalarının dini olan gök Tanrı inancını benimseyen Kazaklar, 751 Talas savaşı ve daha sonrasında yaşanan gelişmeler neticesinde Müslümanlaşmaya başlayan diğer Türk toplulukları gibi yavaş yavaş İslamiyet'e geçiş yapmaya başlamıştır. 19. yüzyılın ortalarına kadar bağımsızlıklarını koruyan ve müstakil bir devlet olan Kazaklar, bu tarih itibari ile bağımsızlıklarını kaybedip Çarlık Rusya'nın hakimiyetine girmiştir.

Çarlık yönetimini döneminde İslamiyet'in yaşanması ve yayılmasında duraklama ve gerileme görülürken, Sovyetler döneminde de İslami din eğitim veren kurumlar kapatıldığı, din adamlarının sürgün edildiğine dair görüşler mevcuttur. 17 Ekim 1917 tarihinde Rus çarlığının yıkılması ile birlikte kurulan Sovyetler Birliği çoğunlukla Müslümanların yaşadığı bölgelerde aldığı sert kararlar ile otoritesini güçlendirme politikaları uygulamıştır. Sovyetler birliği dağıldıktan ve Bağımsız Kazakistan Cumhuriyeti kurulduktan sonra ise Müslüman halkın İslam dinini daha fikri yaşadığı bilinmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağır O. I. A. (2019), “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Orta Asya’da Dini Radikalizmin Nedenleri Üzerine”, *Journal of Turkish Studies*, 14(3), 1023-1044.
- Beyrut, S. (2019), “Kazakistan’da Din-Devlet İlişkilerini Etkileyen Faktörler”, *Avrasya Etüdleri Dergisi*, 56 (2), 99-133.
- Botakarayev, B. (2018), *Orta Asya’da Sovyet Dönemi Sonrası İslami Hareketler*, Erciyes: Basılmamış Doktora Tezi.
- Çağlar, A. (2018), “Kazakistan’da Devlet, Dini Yaşam ve Sivil Toplum”, *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 3(6), 71-85.
- Efegil, E. (2003), *Rusya’nın Kültürel Emperyalizm Siyaseti ve Günümüz Orta Asya’sında İslâm, Orta Asya’nın Kültürel Sorunları: Kimlik, İslâm, Milliyet, Etnisite*, İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Hizmet, S. (2011), “Kazak Ulusu Ve Kazak Tarihi Üzerine: Dünü ve Bugünü”, *İstem Dergisi* (17), 23-43.
- Hudaynazarov, B. (2003), *Sovyetler Birliğin’in Dağılma Süreci (N. Kruşçev ve M. S. Gorbaçev Dönemleri)*, İstanbul: Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Khavdoldoy, A. (2019), *Kazakistan’da Bağımsızlık Sonrası Dinler Vê Protestan Misyonerliği*, Bursa: Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kudaıbergenov, B. (2019), *Bolşevik İhtilali Öncesi Kazakistan’da Dini Durum (1850-1917)*, Konya: Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Musahan, A. Y. (2015), “Sovyet Rejiminin Müslümanlar Üzerindeki İnanç, Ahlak ve Aile Politikası”, *İlted Dergisi*(2), 227-246.
- Musahan, A. Y. (2015). Sovyet Rejiminin Müslümanlar Üzerindeki İnanç, Ahlak ve Aile Politikası. *İlted*, 227-246.
- Shauyenov, D. (2010), “Kazakistan’da Din ve Dinî Hayat”, *Türk Yurdu Dergisi*.
- Taştan, B. *Sccb’nin Çöküşü ve Gorbaçov*, Bilkent Üniversitesi.
- Temir, E. (2020), “Orta Asya’da Rusya’nın Kültürel İletişim ve Kültürel Diplomasi Faaliyetleri”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8(24), 167-177.
- Yaman, A. (2008), “Sovyet Sonrası Dönemde Orta Asya’da Din Ve Siyaset Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi*(48), 55-68.
- Yaman, A. (2012), *Türk Dünyasında İslam Sovyet Ateizmi ve Kültürel Süreklilik*, Ankara: Elips Yayınları.
- Yıldırım, A. (2009), “Kazakistan’da Modernite ve Din”, *İslam Medeniyeti ve Kazakistan’da Dini Meseleler Konulu Uluslararası Konferans*, (s. 149-156).
- Yrysbayev, Z. (2021), *Kazakistan’da Yaygın İslâm Din Eğitimi (Kazakistan’ın Güney Bölgesi Cami Kur’an Kursları ve Yaz Kur’an Kursları Örneği)*, Konya: Basılmamış Doktora Tezi.

